

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری STES

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

مقاله نویسی علوم انسانی

اصول تنظیم قراردادها

آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقاله

آموزش عالی کشاورزی راهبردی نو در توسعه کارآفرینی روستایی

مجید رضایی^۱، یاسر میر^۲، هومان لیاقتی^۳

چکیده

با توجه به شرایط جدید (پدیده هایی نظیر جهانی شدن، بیوتکنولوژی، تغییر جهت در تعامل قدرت شرق - غرب، درک بیشتر نسبت به مباحث زیست محیطی و فشار بیشتر مصرف کننده به محصولات ارگانیک و ...) بخش کشاورزی به سمت رقابتی شدن در حال حرکت است و همچنین به خاطر دگرگونی صورت گرفته در بازار کار کشاورزی که موجب تغییر جهت به سوی بخش غیر دولتی گردیده است، یکی از نیازهای امروز بخش کشاورزی ایران، توسعه کارآفرینی می باشد در این میان آموزش عالی کشاورزی رسالت مهمی بر عهده دارد. بدین منظور مقاله حاضر با استفاده از روش اسنادی و توصیفی با استفاده از شیوه جمع آوری اطلاعات کتابخانه ای و دیدگاههای صاحب نظران در رابطه با بحث آموزش عالی کشاورزی در کارآفرینی روستایی، برخی از مباحث همچون مفهوم توسعه پایدار روستایی، مفهوم توسعه کارآفرینی روستایی با تاکید بر کارآفرینی کشاورزی، اهمیت کارآفرینی در توسعه امروز کشاورزی، مختصری در مورد قابلیت های کشاورزی ایران و زمینه هایی که باید در آن آموزش کارآفرینی اتفاق بیافتد را مورد بحث و بررسی قرار داده در آخر به اهمیت آموزش کارآفرینی در موسسات آموزش عالی کشور اشاره خواهد داد. مطالعات نشان می دهد آموزش عالی کشور می تواند نقش بسزایی در توسعه کارآفرینی در روستاهای کشور داشته باشد.

واژگان کلیدی: کارآفرینی، کارآفرینی کشاورزی، توسعه روستایی، آموزش عالی

مقدمه

امروزه در اکثر کشورها توجه خاصی به کارآفرینی و کارآفرینان می شود و تقویت کارآفرینی و ایجاد بستر مناسب برای توسعه آن از ابزارپیشرفت اقتصادی کشورها و به ویژه کشورهای در حال توسعه به شمار می آید، زیرا فعالیت کارآفرینی با اثر بخشی بالا به توسعه اقتصادی (از جمله اشتغال، نوآوری در فعالیت، رقابت پذیری و ...) منجر می شود (verheul, 2001) از سویی، اگر توسعه روستایی رادر قالب یک نگرش همه جانبه و سینوپتیکی براساس نظریه توسعه پایدار، فرایند افزایش انتخاب مردم، گسترش دموکراتیک، توانمندسازی مردم به منظور تصمیم گیری برای شکل دهی به فضای زیست، افزایش رفاه و خوشبختی، گسترش فرصت های و ظرفیت های بالقوه، توانمندسازی زنان، فقرا و دهقانان مستقل و آزاد برای سازمان دهی فضای زیست خود و همچنین توانمندسازی برای انجام کار گروهی در نظر بگیریم، در آن صورت، می توان گفت توانمندسازی و ظرفیت سازی به عنوان بک پارادیم جدید مورد توجه قرار گرفته است (افتخاری، ۱۳۸۴) جهان کشاورزی

در طول دهه ی گذشته شاهد تغییرات شگفت آور و مهمی بوده است. پدیده هایی نظیر جهانی شدن، بیوتکنولوژی، تغییر جهت در تعامل قدرت، شکل گیری بلوک های تجاری، آگاهی و درک بیشتر نسبت به مباحث زیست محیطی و فشار مشتریان برای غذا های ایمن تر و سالم تر تنها تعدادی از متغیر هایی هستند که کشاورزی امروز جهان را شکل می دهند. جدای از تغییرات مذکور در سطح بین الملل، کشاورزی ایران شاهد تغییراتی در داخل کشور بوده است. امروزه بخش کشاورزی ایران و در نتیجه کشاورزان آن بایستی با مباحثی نظیر: رقابتی شدن بازار، آزادسازی تجاری، کاهش حمایت های دولت و کاهش کنترل دولت در فعالیت اقتصادی، خصوصی سازی و کشاورزی رقابتی بین المللی مقابله نمایند. اگر چه همواره محیط فعالیت کشاورزی دچار ریسک بالا بوده است و ثبات پایداری چندانی ندارد اما مباحث فوق باعث گردیده تا این ناپایداری و بی ثباتی در کسب و کار کشاورزی بیشتر گردد. در واقع کشاورز محلی و داخلی به تدریج تبدیل به بخشی از بازار کشاورزی رقابتی جهانی گردیده است که اصل و اساس آن "رقابت" است. با توجه به آنکه برای پیروزی در رقابت نیازمند برنامه ریزی سنجیده تر و آگاهانه تر همراه با روش نوآورانه و خلاقانه هستیم، کشاورزی امروز نیازمند آن است که به شکل نوآورانه و خلاقانه فعالیت نماید. بنابراین امروز نقش کشاورز محلی از تنها تولید کننده ی صرف که به شکل ایزوله فعالیت می کرد در جهت تبدیل شدن به یک کارآفرین کشاورز که در محیط جهانی مبتنی بر رقابت و نیروهای بازار فعالیت می کند، در حال دگرگونی است. این دگرگونی در نقش تنها مربوط به شخص کشاورز نمی گردد، بلکه کل نیروهای انسانی فعال در بخش کشاورزی را در بر می گیرد. بنابراین وظایف موسسات و نهادهای مرتبط با کشاورزی نسبت به گذشته باید کاملاً متفاوت باشد. در این بین "آموزش" به شکل رسمی یا غیر رسمی آن نقش کاملاً کلیدی و حساس دارد. بخشی از آموزش مذکور توسط موسسات آموزش عالی صورت می گیرد. یکی از نقش های کارکردی آموزش عالی همواره تربیت و توسعه نیروی انسانی مورد نیاز جهت برنامه های توسعه بوده است. بنابراین موسسات آموزش عالی موظف هستند که مباحث کارآفرینی را در برنامه های آموزشی، تحقیقی و ترویجی خود وارد نمایند.

بدین منظور مقاله حاضر با استفاده از روش اسنادی و توصیفی با استفاده از شیوه جمع آوری اطلاعات کتابخانه ای و دیدگاه های صاحب نظران در رابطه با بحث آموزش عالی کشاورزی در کارآفرینی روستایی، برخی از مباحث همچون مفهوم توسعه پایدار روستایی، مفهوم توسعه کارآفرینی روستایی با تاکید بر کارآفرینی کشاورزی، اهمیت کارآفرینی در توسعه امروز کشاورزی، مختصری در مورد قابلیت های کشاورزی ایران و زمینه هایی که باید در آن آموزش کارآفرینی اتفاق بیافتد را مورد بحث و بررسی قرار داده در آخر به اهمیت آموزش کارآفرینی در موسسات آموزش عالی کشور اشاره خواهد داد.

ارتباط توسعه پایدار روستایی با کارآفرینی روستایی

توسعه پایدار روستایی عبارت است از مدیریت و حفظ منابع طبیعی موجود و جهت دهی به تغییرات فنی و نهادی به طریقی که دستیابی به نیاز های بشری و برآوردن مستمر این نیاز ها چه در حال حاضر و چه در آینده برای مردم روستا و شهر تضمین شود. چنین توسعه ای، پایداری منابع ارضی، آبی و همچنین منابع ژنتیک گیاهی و حیوانی را حفظ می

مجموعه آثار و مقالات برگزیده دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت

کند، موجب زوال محیط زیست نمی شود و از لحاظ فنی، مناسب و از لحاظ اقتصادی، ماندنی و از نظر اجتماعی مقبول است (FAO, ۲۰۰۳). ورتمن در سال ۱۹۹۰ اشاره می کند که توسعه اقتصادی و کارآفرینی ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند. چنانچه در گزارش سالانه بخش مدیریت صنایع کوچک آمریکا نیز آمده است، دو سوم شغل های ایجاد شده در طول سال توسط کارآفرینان بوده است. بنابراین، توسعه روستایی و توسعه اقتصادی ارتباط تنگاتنگی با کارآفرینان روستایی دارند (به نقل از Heriot and Campbell, ۲۰۰۲) بر این اساس، کارآفرینی در بخش روستایی می تواند نظمی نوین را برای کار در مناطق روستایی پیش بینی کند که از چندین جنبه دارای اهمیت است:

افراد و گروه های کاری در محیط روستا توانایی کنترل بیشتری بر کار خود خواهند داشت و برای استفاده از آن در جهت رفع نیاز های خود، از جمله نیاز به رشد و توسعه سالم، فرصت های بیشتری به دست خواهند آورد.

کار افراد و گروه ها نه تنها در زمینه اموری که با اهداف آنان بیگانه است مورد استفاده قرار نمی گیرد بلکه موجب استثمار و زیان دیگران نیز نخواهد شد. مهمتر آنکه با محیط زیست سازگار تر است و بدین ترتیب کار با محیط طبیعی و زیست انسانی هماهنگ خواهد بود و طبیعت را تخریب نخواهد کرد.

در نتیجه با نگاه توسعه پایدار، کارآفرینی در محیط روستایی دارای جنبه های مختلفی است:

جنبه اقتصادی: کمک به ایجاد اشتغال، بهره گیری از منابع مالی محدود با کمترین میزان ارزیابی، کسب درآمد برای خانوارهای فاقد درآمد یا کم درآمد از مهمترین جنبه های اقتصادی در سیاست گذاری کارآفرینی است.

جنبه های اجتماعی: از مهمترین مباحث در این زمینه می توان به بهبود عدالت اجتماعی، ارتقای زمینه مشارکت (بویژه زنان و جوانان)، هدایت تغییرات اجتماعی، برانگیختن نیروها و استعداد های بالقوه افراد برای سازندگی و ایجاد انگیزه در جهت خود اتکایی، کمک به گروه های خاص جامعه که دارای مشکلات بیشتری در زمینه اشتغال هستند، و... اشاره کرد.

جنبه های محیطی: رعایت حقوق مکان، مدیریت منابع، بهره برداری بهینه از محیط، حفظ منابع، کاهش مخاطرات، زیست بوم سالم، تنوع زیستی و ....

بنابراین، می توان نتیجه گرفت که کارآفرینی روستایی راهکاری جدید در نظریه های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت سازی در مناطق روستایی در جهت کاهش شکاف شهر - روستا، ایجاد فرصت های برابر اقتصادی، اجتماعی، محیطی، و نهادی می باشد و ابزاری مهم برای رسیدن به توسعه پایدار است. در این میان، کشاورزی نیز از بخش های اساسی اقتصاد کشور و زمینه ساز رشد و توسعه به شمار می رود. رشد و توسعه بخش کشاورزی می تواند زمینه را برای رشد و توسعه سایر بخش ها، از جمله صنعت، خدمات، حمل و نقل و انرژی فراهم سازد. در واقع، تجربیات جهانی نشان می دهد که بدون رشد و توسعه کشاورزی، عوامل و نهادهای لازم برای فعالیت سایر بخش های اقتصادی فراهم نمی شود. از سوی دیگر، در شرایط امروز ایران، اهمیت توجه به اشتغال و نیروی انسانی در مسائل اقتصادی کشور و دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی با تکیه بر کاهش بیکاری و افزایش اشتغال زایی در بخش کشاورزی از جایگاه ویژه ای برخوردار می باشد.

مفهوم توسعه کارآفرینی روستایی:

سائر در سال ۱۹۸۶، با در نظر گرفتن کارآفرینی به عنوان الگوی توسعه اقتصادی، توسعه روستایی را فرایند تشویق کشاورزان کارآفرین، کمک مدیریتی و فنی به کارآفرینی روستایی، حمل و نقل روستایی، خدمات ارتباطی و اطلاعاتی روستایی، مدیریت منابع طبیعی و حمل و ... تعریف می کند (Heriot, ۲۰۰۲) از نظر ریگان، کارآفرینی روستایی فراهم کننده زمینه اشتغال، افزایش درآمد و تولید ثروت، بهبود دهنده ی کیفیت زندگی و کمک کننده به افراد محلی برای مشارکت در اقتصاد است (Reagan, ۲۰۰۲) از نظر ورتمن، کارآفرینی روستایی عبارت است از: «ایجاد سازمانی جدید که تولیدی جدید یا خدماتی جدید را معرفی، یا بازار جدیدی را ایجاد کند یا از فناوری جدید در محیط روستایی استفاده کند» (Heriot, ۲۰۰۲). بدین ترتیب، کارآفرینی در محیط روستایی دارای گستردگی زیادی است و به دلیل تسلط بخش کشاورزی در اغلب مناطق روستایی، تاکید عمده مطالعه بر کارآفرینی کشاورزی می باشد. بنابراین، توسعه کارآفرینی روستایی پتانسیلی برای کمک به تنوع بخشی به درآمد و میزان تولیدات کشاورزی و غیر کشاورزی است که فرصت مناسبی را برای کاهش مخاطره معیشتی و افزایش امنیت غذایی پایدار در مناطق روستایی را فراهم می کند. کارآفرینی روستایی می تواند یکی از زمینه های مناسب برای ایجاد اشتغال در بخش های کشاورزی و غیر کشاورزی باشد.

کارآفرینی در کشاورزی

هوی (۱۹۹۰) اشاره می کند که نقش، ضرورت و اهمیت کارآفرینی در توسعه اقتصادی، ایجاد اشتغال و کاهش بیکاری محدود به منطقه یا بخش خاصی نمی گردد، بلکه تنها زمینه و محیط متفاوت خواهد بود. این بدین معناست که تعاریف و مفاهیم کارآفرینی در بخش های مختلف (کشاورزی، صنعت و خدمات) از نظر اصول و بنیاد یکی هستند، در واقع کارآفرین فردی است که تمامی امور مربوط به راه اندازی و مدیریت یک کسب و کار را بر عهده می گیرد بدون توجه به اینکه این کسب و کار مربوط به کشاورزی، صنعت و خدمات باشد (Swamy, ۱۹۸۸). لازم به ذکر است که اگر چه کارآفرینی در کشاورزی در اصل و ماهیت خود تفاوتی با کارآفرینی در نواحی شهری و یا سایر بخش های اقتصادی ندارد، اما در واقع درون دادهای مورد نیاز جهت توسعه کارآفرینی نظیر سرمایه، مدیریت، آموزش، تکنولوژی، موسسات و نهاد ها، زیر ساخت های حمل و نقل، دسترسی با بازار، شبکه توزیع و نیروی کار ماهر در شهر ها و مناطق صنعتی و سایر بخش های اقتصادی راحت تر از مناطق روستایی و کشاورزی یافت می گردد (Petrin, ۱۹۹۴). در کشورهای در حال توسعه، کشاورز، ضعیف ترین مأمور تولید در کشور است. او فاقد توانمندی های حرفه ای و حمایت های لازم از طرف دولت و سازمان های محلی و ملی است تا در نقش یک کارآفرین پویا عمل کند. با وجودی که زمین یک منبع غنی در این کشور ها بوده و دارای پتانسیل های مناسبی جهت کارآفرینی می باشد، ولی کشاورزان هنوز هم فقیر و ضعیف هستند. اما امروزه لزوم تغییر جهت از کشاورزان سنتی به کشاورزی مبتنی بر بازار که در کنترل نیروهای بازار می باشد، نوآوری ریشه ای در تمام ابعاد کشاورزی این کشورها، یک ضرورت اساسی و حیاتی است (Swamy, ۱۹۸۸).

در دنیای امروز، کارآفرینی یکی از مهمترین جنبه های کشاورزی است که اهمیت روزافزونی خواهد یافت. تغییرات صورت گرفته در بازار (جهانی شدن، رشد جمعیت، دگرگونی در بازار کار کشاورزی، امنیت غذایی، رقابتی شدن بازار)، سیاست های کشاورزی (فائو، سازمان تجارت جهانی، اتحادیه اروپا و ... حرکت به سوی کشاورزی تجاری مبتنی بر بازار) و خود

مجموعه آثار و مقالات برگزیده دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت

جامعه (افزایش بی کاری و کم کاری، مباحث زیست محیطی، تنوع زیستی، منابع طبیعی) از عواملی هستند که ضرورت کارآفرینی در کشاورزی را بیش از پیش نمایان می سازد (Smit, ۲۰۰۴). سیاست گذاران، برنامه ریزان و متخصصان بخش کشاورزی معتقد هستند که به خاطر تحولات فوق، یک دگرگونی ساختاری در شیوه های کنونی تولید کشاورزی لازم بوده و کشاورزان مبتنی بر بازار در چهارچوب توسعه پایدار، استراتژی اساسی توسعه کشاورزی خواهد بود. در این نوع کشاورزی، کشاورز بایستی به نحوی تولید کند که بتواند تولیدات خود را در بازار رقابتی که مبتنی بر خواسته های مشتری است، به فروش برساند. بدین منظور کشاورز بایستی فرصت شناس بوده و نیاز های مشتری را به درستی شناسایی نماید و سپس استراتژی لازم در جهت برآوردن این نیازها طراحی و اجرا نماید. به عبارتی دیگر کشاورز امروز بایستی یک کارآفرین باشد (Smit, ۲۰۰۴). در واقع، دلایل نیاز به توسعه کارآفرینی در بخش کشاورزی همان هایی هستند که در مورد سایر بخش های اقتصادی مورد تاکید قرار می گیرد، توسعه کارآفرینی به مثابه ی فراهم نمودن سوخت جهت پایداری مزیت رقابتی است (Drucker, ۱۹۹۸) (Covin, ۱۹۹۹). مورگان (۱۹۹۹) بیان می دارد که به منظور دوام و پایداری در دنیای متغیر و بویژه محیط کسب و کار متغیر و غیر قابل پیش بینی امروز، راه های خلاقانه و نوآورانه جهت تدوام و رشد کسب و کار لازم است، در شرایطی که حمایت های دولتی روز به روز در حال کاهش بوده و بازار گرایش به سمت رقابت بیشتر دارد، مسئولیت حفظ، تداوم و رشد هر نوع کسب و کار بر عهده ی صاحب آن خواهد بود. دلایل مذکور در زمینه کشاورزی نیز صادق است (Jordaan, ۲۰۰۱). کارآفرین کشاورز فردی است که در شرایط فوق تصمیمات حیاتی در زمینه ی فعالیت های مختلف کشاورزی (اعم از فعالیت درون مزرعه اتی و تولید کشاورزی، صنایع تکمیلی کشاورزی، خدمات حمایتی کشاورزی و سایر فعالیت های برون مزرعه ای مربوط به کشاورزی) اخذ نموده و یک فاکتور کلیدی در فرایند گذار خواهد بود (Smit, ۲۰۰۴). بطور خلاصه می توان گفت که کارآفرینی در کشاورزی به معنای به کارگیری خلاقیت و نوآوری در فعالیت های مرتبط به کشاورزی می باشد (Higgins and Morgan, ۲۰۰۰)

نوآوری و خلاقیت می تواند به سه شکل زیر در بخش کشاورزی اتفاق افتد:

- فعالیت درون مزرعه ای
- خدمات حمایتی کشاورزی
- کشاورزی ارزش افزوده

لازم به ذکر است که صرف داشتن نوآوری و خلاقیت به تنهایی منجر به بروز کارآفرینی نخواهد گردید مگر آنکه با توانمندی ها و کارکرد های مدیریتی تلفیق گردد (Beattie, ۱۹۹۹)

اهمیت کارآفرینی در کشاورزی و مناطق روستایی از لحاظ جنبه های زیر قابل توجه است:

- متنوع سازی فعالیت های کشاورزی با در نظر گرفتن ویژگی های کشاورزی - اقلیمی، اقتصادی - اجتماعی مناطق مورد نظر
- افزودن ارزش به محصولات کشاورزی و در نتیجه افزایش صادرات زراعی و غذایی به خارج از جامعه محلی و خارج از کشور

- کاهش ضایعات ناشی از فساد مواد غذایی
  - ایجاد اشتغال و کمک به حل مشکل بیکاری در مناطق روستایی و بخش کشاورزی
- کارآفرینی در کشاورزی برای آنکه به رشد و توسعه کشاورزی و کاهش بیکاری در بخش کشاورزی کمک نماید به شرح ذیل عمل خواهد کرد .
- از طریق پیوندهای پیشین : منظور رابطه میان بخش کشاورزی با بخش هایی است که نقش درون داد برای فعالیت های کشاورزی دارند . در صورت داشتن این ارتباط درون دادهای بخش کشاورزی به شکل بهتر و مناسب تری تهیه خواهد گردید .
- از طریق فعالیت های درون مزرعه ای : در اینجا منظور از کارآفرینی، توسعه فرایند تولید در کشاورزی به بهترین شکل ممکن است بنابراین کارآفرینی در درون فعالیت های مزرعه ای باعث بهبود کیفیت و کمیت تولید خواهد شد .
- از طریق پیوندهای پسین : این پیوند عبارتند از رابطه میان مزرعه و سایر فعالیت های خارج از مزرعه ای و یا سایر فعالیت های اقتصادی غیر کشاورزی، که در آن تولیدات مزرعه نقش درون داد برای آنها دارد .
- با توجه به مطالب فوق می توان بیان داشت که استراتژی توسعه ی کارآفرینی در بخش کشاورزی بایستی توجه و تمرکز بر توسعه خلاقانه ابعاد مختلف نوآوری در زمینه کشاورزی داشته باشد . این ابعاد شامل موارد زیر هستند :
- استراتژی هایی به منظور تولید محصولات جدید جهت ارائه به بازار
  - استراتژی هایی جهت ارائه خدمات جدید کشاورزی به جامعه
  - استراتژی هایی برای نفوذ در بازار و یا ایجاد بازار جدید
  - استراتژی هایی جهت راه اندازی یک کسب و کار جدید وابسته به کشاورزی
  - استراتژی هایی در جهت به کارگیری تکنولوژی و شیوه های جدید تولید در زمینه کشاورزی
  - استراتژی هایی به منظور استفاده های جدید از مزرعه با در نظر گرفتن ویژگی های کشاورزی- اقلیمی، اقتصادی - اجتماعی منطقه ی مورد نظر
- با در نظر گرفتن استراتژی های مذکور، می توان برخی پیشنهاد های کلان در جهت توسعه ی کارآفرینی در کشاورزی ارائه نمود :
- سیاست های اقتصادی کلان پایدار و مناسب در جهت توسعه ی کشاورزی با در نظر گرفتن محیط کلان اقتصادی مورد نظر جهت توسعه کارآفرینی . دولت ها بایستی شرایطی را مهیا کنند که در آن شاهد یک پایداری اقتصادی در سطح کلان باشیم . سیاست های بنیانی برای اقتصاد کلان، پایداری سیاست ها و داشتن یک تعریف مناسب و معقول از حق مالکیت بسیار مهم است (Petrin, ۱۹۹۴)
  - طراحی سیاست ها و برنامه های مناسب جهت تقویت و توسعه پیوندهای درون بخشی، پیش رونده و پس رونده در بخش کشاورزی

- برنامه ها و سیاست های مناسب در جهت توسعه و پرورش خصوصیات و مهارت های کارآفرینانه در نیروی انسانی بخش کشاورزی از طریق آموزش های رسمی و غیر رسمی .
- ترویج فرهنگ کارآفرینانه در مناطق روستائی و در سطوح مختلف

و ....

موقعیت بخش کشاورزی ایران و لزوم توجه به کارآفرینی

کشاورزی ایران به طور مشخص، در دهه ی گذشته شاهد تغییرات مداومی بوده است در سالهای اخیر ایران با چالش هایی نظیر: آزاد سازی تجاری و در نتیجه دگرگونی در بازار، کاهش حمایت های دولت از تولید کننده، افزایش رقابت در بازار های کشاورزی جهانی، جهانی شدن، پیشرفت در زمینه فناوری مرتبط، بیوتکنولوژی کشاورزی، سیاست های خصوصی سازی و کوچک سازی ساختار دولت و در نتیجه دگرگونی در بازار کار کشاورزی، مشکلات اکولوژیکی و اقلیمی نظیر سیل و خشکسالی که باعث افزایش ریسک کار کشاورزی گردیده است، مواجهه بوده است. همچنین تغییر در ذائقه مشتریان تولیدات کشاورزی و تقاضای مشتریان کشاورزی از دیگر مواردی بوده که بخش کشاورزی ایران شاهد آن بوده است. از طرف دیگر، امروزه برای توسعه کشاورزی، کشاورزی رقابتی که قویاً تحت تاثیر نیروهای بازار (مشتری) است، مورد تاکید قرار گرفته است (فائو، بانک جهانی، سازمان تجارت جهانی و سازمان بهره وری آسیایی). در کشاورزی رقابتی و میتنی بر بازار، کشاورز برای آنکه موفق عمل کند بایستی خلاق، نوآور و فرصت طلب باشد یعنی اینکه کارآفرین باشد نه اجرا کننده سیاست های دولت .

لزوم حرکت در جهت کشاورزی تجاری و رقابتی مبتنی بر بازار، کشاورز ایرانی را مجبور می کند تا به شکل متفاوت تری نسبت به گذشته فعالیت نماید. بنابراین یک چالش بسیار بزرگ در بخش کشاورزی ایران این است که چگونه کشاورز ایرانی به طور نوآورانه و خلاقانه از حالت "تولید کننده ی کشاورزی" به سمت و سوی "کارآفرین کشاورزی" تغییر نقش دهد تا بتواند فرصت های موجود در بازار را بهتر از دیگران شناسایی نموده و از آن بهره برداری نماید .

بر این اساس آنچه کشاورزی امروز ایران بدان نیازمند است عبارت از شروع کردن به یک فرایند سخت و دشوار تغییرات ساختاری در بخش می باشد که منجر به بازار فعال و کارآمد کشاورزی و توسعه فعالیت های کارآفرینانه در بخش گردد (World bank group, ۲۰۰۴، ۱۹۹۴). یکی از مهمترین توانمندی های بخش کشاورزی کشوری (که به تبع به سایر بخش ها ی آن کشور هم سرایت می کند) این است که چگونه بتواند به طور خلاقانه و توانمندانه علایق و نیاز های مشتری را شناسایی نموده و سپس چگونه این نیاز ها را برآورده کند. از این بعد فعالیت های زیر بسیار مهم هستند : (World bank group, ۲۰۰۴، ۱۹۹۴)

- شناسایی نیازها و علایق مشتریان و رضامندی مشتری
- تحقیق بازاریابی
- طراحی استراتژی مناسب و مقرون به صرفه
- اجرای استراتژی های مورد نظر به بهترین شکل

کارآفرینی در کشاورزی اگر با برنامه و منظم نباشد (با توجه به شرایط اقتصادی - اجتماعی روستاهای ایران و مردم روستایی) می تواند باعث گسترش شکاف میان فقرا و ثروتمندان گردد.

اهمیت آموزش کارآفرینی در برنامه های آموزش عالی کشاورزی

به دلایل متعدد، موسسات آموزش عالی کشاورزی بایستی برنامه هایی را جهت آموزش کارآفرینی در برنامه های کنونی خود لحاظ نمایند: بیکاری، بویژه میان نسل جوان جامعه، تبدیل به یکی از چالش های بسیار مهم و امنیتی برای جامعه امروز ایران گردیده است. از طرف دیگر سیاست های دولت در جهت خصوصی سازی و کوچک سازی ساختار خود و برنامه اصلاحات ساختاری موجب کاهش استخدام در بخش دولتی گردیده که این مورد پسند دانشجویان ایرانی که انتظار دارند بعد از فارغ التحصیلی در ادارات دولتی مشغول فعالیت گردند، نیست. در نتیجه در اواسط دهه ۱۳۷۰ بواسطه اجرای این سیاست و نیز به خاطر رشد زیاد نیروی تازه وارد به بازار کار (که عمدتاً بعد از انقلاب به دنیا آمدند و الان به سن کار رسیده اند) شاهد رشد شدید بیکاری در میان فارغ التحصیلان آموزش عالی به ویژه کشاورزی هستیم.

در این زمینه اعتقاد بر این است که خود اشتغالی از طریق کسب و کارهای کوچک یکی از راه حل های بسیار مهم می باشد. آموزش کارآفرینی می تواند نقش بسیار مهمی در تغییر دیدگاههای دانشجویان در جهت خود اشتغالی و کارآفرینی ایفا نموده و از طریق آموزش مهارت های لازم جهت کارآفرینی، آنها را برای اشتغال در بازار کار خود اشتغالی آماده نماید (Nelson, ۱۹۹۷). از آنجا که بخش عمده ی نیروهای متخصص مورد نیاز توسعه کشاورزی از برون دادهای آموزش عالی می باشد. نقش آموزش عالی کشاورزی در توسعه کارآفرینی در کشاورزی بسیار حیاتی و تعیین کننده خواهد بود. اگر نظام آموزش عالی نتواند خود را با این دگرگونی ها وفق دهد و پا به پای این تحولات حرکت نکند، کارایی و بازدهی مفید خود را از دست خواهد داد (Hayes, ۱۹۹۱). اگر چه همواره محیط فعالیت های کشاورزی دچار ریسک بالا بوده است و ثبات و پایداری چندانی ندارد، اما تحولات مذکور باعث گردیده است تا این ناپایداری و عدم قطعیت در کسب و کارهای مرتبط به کشاورزی نسبت به گذشته بیشتر گردد. در واقع کشاورز محلی و داخلی به تدریج تبدیل به بخشی از بازار کشاورزی رقابتی جهانی گردیده است که اصل و اساس آن رقابت است. کشاورز امروز نیازمند آن است که به شکل نوآورانه و خلاقانه فعالیت نماید. بنابراین وظایف موسسات و نهادهای مرتبط با کشاورزی نسبت به گذشته باید کاملاً متفاوت تر باشد. در این بین "آموزش" به شکل رسمی و غیر رسمی آن نقش کاملاً کلیدی و حساس دارد بنابراین موسسات آموزش عالی کشاورزی مکلف هستند که مباحث کارآفرینی را در برنامه های آموزشی، تحقیقاتی و ترویجی خود وارد نمایند تا بخشی از رسالت خود در زمینه "ارتباط با محیط پیرامون خود" را به انجام رسانند (Jordaan, ۲۰۰۱).

تلفیق و اثر بخشی آموزش کارآفرینی در آموزش عالی کشاورزی

به خاطر خاستگاه کارآفرینی که از اقتصاد و بازرگانی ریشه گرفته است، در اکثر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی، کارآفرینی و آموزش آن اختصاص به دانشکده های مدیریت و اقتصاد یافته است. در مورد آموزش کارآفرینی بحث های زیادی صورت گرفته است، اما عمدتاً مبتنی بر مدل دانشکده ی مدیریت بوده اند. در ارتباط با تلفیق آموزش

مجموعه آثار و مقالات برگزیده دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت

کارآفرینی در برنامه آموزشی دانشگاه مدل یکسان متحد الشکلی وجود ندارد و نحوه ی تلفیق آموزش کارآفرینی در دانشگاه بر حسب شرایط محیطی و زمینه ای فرق می کند .

به منظور طراحی محتوای آموزش کارآفرینی بایستی به نکات زیر توجه نمود :

بایستی نیازهای آموزش کارآفرینی هر یک از رشته های دانشگاهی را از طریق مطالعه محیط پیرامون و بررسی کسب و کارها راه اندازی در زمینه ی مورد نظر شناسایی نمود (Hisrich, ۱۹۹۲).

اهداف آموزش کارآفرینی در دانشگاه مورد نظر کدامیک از موارد زیر می باشد : آموزش "درباره " کارآفرینی؟، آموزش " از طریق " کارآفرینی و فعالیت هاتی کارآفرینی ؟ یا آموزش برای کارآفرینی ؟ دستیابی به هر یک از موارد اشاره شده نیازمند محتوای آموزشی خاص خود است . کاملترین و جامع ترین برنامه ی آموزشی، آن است که هر سه هدف فوق را دنبال کند (Klofsten , ۲۰۰۰). برای طراحی یک محتوای آموزش کامل، بایستی مراحل مختلف در فرایند کارآفرینی و مهارت‌ها و توانمندی های مورد نظر هر مرحله را در نظر گرفت . راهکار مختلفی در زمینه تدریس کارآفرینی ارائه شده است : بعضی یک درس، بعضی یک ترم و بعضی ها یک درس اختیاری و خارج از برنامه رسمی آموزشی را پیشنهاد کرده اند و حتی بعضی ها نیز گفته اند که اصلاً ضرورتی ندارد که کارآفرینی را در برنامه درسی دانشگاه گنجانند. (Jordaan, ۲۰۰۱). در اکثر دانشگاه ها و موسسات آموزشی که کارآفرینی و آموزش آن را در رشته های غیر دانشکده مدیریت، اقتصاد و بازرگانی وارد کرده اند، تنها یک درس یا یک دوره آن هم در یک زمان کوتاه (یک ترم و یا کمتر) ارائه شده است . در ضمن مدرسان کارآفرینی نیز افرادی از دانشکده مدیریت، اقتصاد و بازرگانی بوده اند که در بسیاری از موارد هیچ گونه آشنایی آشنایی با رشته تخصصی مربوطه نداشته اند . بنابراین چگونه می توان آموزش کارآفرینی به شکل فوق باعث گردد تا فارغ التحصیلان به شکل کارآفرینانه رفتار نمایند ؟ قطعاً داشتن چنین انتظاری از آموزش کارآفرینی به شکل فوق منطقی نخواهد بود (Dolabela, ۱۹۹۹). شواهد در مورد اثر بخشی آموزش کارآفرینی در رشته های غیر مدیریت، اقتصاد بازرگانی و بالاخص در مورد کشاورزی وجود ندارد برخی از عوامل اثر گذار بر آموزش کارآفرینی در سطح دانشگاه یه شرح ذیل می باشد :

تنها افزودن یک دوره تئوری در زمینه کارآفرینی به برنامه درسی آموزش کشاورزی کفایت نمی کند . از طرف دیگر، میاچث مدیریتی کمتر در برنامه هتای آموزشی رشته های مختلف کشاورزی گنجانده شده است .

برنامه های موفق تر هستند که دارای هر سه هدف آموزش کارآفرینی (آموزش " برای "، آموزش " از طریق "، و آموزش "درباره ی " کارفرینی) باشند، در غیر اینصورت اثر بخشی برنامه ی آموزشی در حد پایینی خواهد بود (Klofsten , ۲۰۰۰).

ترکیب متنوع از دانشجویان رشته های مختلف و سطوح مختلف آموزشی (کارشناسی، ارشد و دکتری) بر اثر بخشی برنامه آموزشی می افزاید (Hills, ۲۰۰۱) (Gibb, ۱۹۸۷). مدرسان آموزشی نقش بسیار مهمی در آموزش کارآفرینی ایفاء می کنند . باید کسانی در آموزش کارآفرینی تدریس کنند که تجربه مدیریت یک کسب و کار را داشته باشند . در کنار این گروه از اساتید دانشگاه، به کارگیری افراد کارآفرین خارج از دانشگاه نیز بسیار مفید و اثر بخش خواهد بود (Gibb, ۱۹۸۷). ترکیبی از آموزش رسمی و غیر رسمی ضرورت دارد . (Gibb, ۱۹۸۷). محتوای آموزش (واحد های درسی) باید به

شکلی انتخاب و ارائه گردد که ضمن پوشش دادن تمام مراحل فرایند کارآفرینی، توالی و ترتیب بین آنها را رعایت نماید (Gibb, ۱۹۹۰). آموزش کارآفرینی تنها یکی از عوامل موثر بر توسعه کارآفرینی است نه همه ی آن، بنابراین برای اثر بخشی آموزش کارآفرینی لازم است که سایر عوامل محیطی مورد نیاز برای توسعه کارآفرینی (شرایط، اقتضائات و ویژگی های متعدد محیطی اعم از فردی و شخصیتی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، تکنولوژیکی و سازمانی) وجود داشته باشد. اگر چنین شرایطی مهیا نباشد، آموزش کارآفرینی حتی اگر به بهترین شکل خود اجرا شود، اثر چندانی نخواهد داشت.

منابع

- افتخاری، عبدالرضا رکن الدین، ۱۳۸۴، تئوری و نظریه های برنامه ریزی روستایی (جزوه درسی) دانشگاه تربیت مدرس، گروه جغرافیا، تهران
- درزی نیام، امیری، ز. ۱۳۸۴، بررسی نقش و جایگاه سازمان های مردم نهاد در توسعه روستایی، قابل دسترسی در <http://sociologyofiran.com>
- Beattie R, ۱۹۹۹, The creative entrepreneur: A Study of the entrepreneur's creative processes. *Frontiers of Entrepreneurship Research*.
- Covin , J.G. ۱۹۹۹, Corporate entrepreneurship and the pursuit of competitive advantage . *entrepreneurship : Theory & practice* , ۲۳(۳) , spring ۱۹۹۹, ۴۷-۶۴
- Dolabela, F. ۱۹۹۹. Entrepreneur workshop methodology: a new way of teaching . *Proceedings of the ۴۴ th ICSB world conference. Naples .Italy .June ۲۰-۳۰*
- Drucker, P.F. ۱۹۹۸, The discipline of innovation. *Harvard Business Review*, ۷۶(۶) . ۱۴۹-۱۵۴
- FAO, ۲۰۰۳, Training modele on participatory planning and management , Available on : www.fao.org/docrep/fao/006/ab246e
- Gibb, A.A. ۱۹۸۷, Entrepreneurship Culture- its meaning and implication for education . *Journal of European Industril Training*. Vol ۱۱, No. ۲, pp. ۱-۴۵
- Gibb, A.A. ۱۹۸۷, Design Effective Programs for encouraging the Small Business Start-up Process . *Journal of European Industril Training*. Vol ۱۴, No. ۱, pp. ۱۷-۲۵
- Higgins, M., Morgan, J. ۲۰۰۰, The role of creativity in planning the creative practitioner . *Planning Practice & Research* , ۱۵(۱) , ۱۱۷-۱۲۸
- Hills, Gerald. ۲۰۰۱, Entrepreneurship Curriculum innovation. The University of Puerto Rico Case.
- Hisrich , R.D. ۱۹۹۲ , " Toward an Organization Model for entrepreneurship education " , *International entrepreneurship conference proceedings , Dortmund , germany , ۱۹۹۲*.
- Hayes , Thomas . ۱۹۹۱, The Creative Entrepreneurs Organization: Developing Innovative Products and Businesses . *Ms.c.degree Thesis Virginia Polytechnic Institute and State University*.
- Heriot, Kirk C .and Campbell, Noel D. ۲۰۰۲, A new approach to Rural Entrepreneurship : A case study of two Rural electric cooperatives, Available on : <http://usasbe.org/knowledge>
- Jordaan , JW , ۲۰۰۱, Entrepreneurship development in South African Agriculture: A draft conceptual framework . *International Entrepreneurship conference proceedings* .
- Klofsten , Magnos . ۲۰۰۰, Training Entrepreneurship at Universities : A Swedish Case . *International Entrepreneurship conference proceedings*.
- Nelson , Robert E .and Scott D .johnson , ۱۹۹۷, Wntrepreneurship Education as a Strategic Approach to Economic . *Growth in Kenya . Journal of Industrial Teacher Education*, Volume ۳۵ Number ۱, ۱۹۹۷

مجموعه آثار و مقالات برگزیده دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت

- Mosley, M. ۲۰۰۳, Sustainable rural development : The role of community involvement and Local partnership. Available in : [http:// www.yrl.epce.org.pl](http://www.yrl.epce.org.pl)
- Petrin , T . ۱۹۹۴ , Entrepreneurship as an economic force in rural development .Keynote paper presented at the seventh FAO/REU international Rural Development Summer School .Herrsching ,Germany , ۸-۱۴
- Reagan .B, ۲۰۰۲, Are High – Growth Entrepreneurs Building the Rural Economy ? Kansas City : Federal Reserve Bank of Kansas City.
- Smit , A.B. ۲۰۰۴. Changing External Condition Require High Level of Entrepreneurship in Agriculture . Agricultural economics Research Institute, Wageningen University and Research Institute Lelystad , The Netherlands.
- Swamy, Anjaneya, ۱۹۸۸, Agricultural Entrepreneurship in India. Chugh Publication ,Allahabad, India.
- Verheul, I. et al , ۲۰۰۱, An eclectic theory of entrepreneurship , Tinbergen Institute Discussion Paper .Indianapolis: Institute for Development Strategies, Indiana University.
- World bank group. ۲۰۰۴. Islamic Republic of Iran An Agricultural Policy Note .Report No ۲۹۴۲۸-IR
- World bank group. ۱۹۹۴. Islamic Republic of Iran An Agricultural Policy Note .Report No ۱۱۰۵۶-IR
- Williamson, N. ۲۰۰۵ . Development Principles for protecting nature in Chicago .Available on : www.growingsensibly.org

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری STES

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

مقاله نویسی علوم انسانی

مقاله نویسی علوم انسانی

اصول تنظیم قراردادها

اصول تنظیم قراردادها

آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقاله

آموزش مهارت های کاربردی در تدوین و چاپ مقاله